

Oškodovanost s stečajni

Alenka Žnidaršič Kranjc*

Kljub temu, da je kar 10 % vprašanih prepričanih, da v primeru stečajev naših podjetij ni oškodovanca, je s stečajni povzročena škoda enkrat večja, kot je s podobno metodologijo ugotovljena za ZDA. Oškodovanci so predvsem zaposleni in družba. Med upniki so bolj oškodovani dobavitelji, kreditorejmalci manj, vodstva podjetja pa sploh ne.

Škodi pa se ni mogoče izogniti s tem, da se enostavno izognemo stečaju. Škoda nastane, čeprav in tudi ker stečaj nad posameznim podjetjem ni uveden. Seveda pa so značilnosti, oblike in velikosti škode v teh primerih drugačne.

Ključne besede: gospodarstvo, stečajni, škoda, oškodovanci, raziskava.

UDK 343.535

Podatek, da je bilo od sprejetja zakona o podjetjih konec leta 1988 pa do konca leta 1991 uvedenih 186 stečajev, od tega kar 150 nad družbenimi podjetji, poleg tega pa še 56 likvidacij, nam ne pove veliko. Pravo sliko o razsežnosti tega problema in možnostih primerjav v mednarodnih razmerah dobimo šele, če ugotavljamo, kolikšen delež vseh podjetij predstavljajo podjetja, nad katerimi je bil v posameznem letu uveden stečaj.

V letu 1991 je bil uveden stečaj le nad 0,6 % vseh podjetij, kar je blizu dolgoročnemu povprečju v ZDA.¹ Slika pa je popolnoma drugačna, če upoštevamo še podjetja, nad katerimi bi bil po vsej verjetnosti stečaj uveden, če ne bi veljal moratorij na predlaganje stečajev.² Pri opredelitvi števila teh podjetij izhajamo iz podatka, da je izpolnilo pogoje prijave za stečaj v drugem polletju 379 podjetij. Ker je bilo v letu 1991 dejansko uvedenih stečajev nad podjetji le 43,7 % vseh predlaganih, lahko zaključimo, da bi bil, kolikor ne bi bil sprejet moratorij na vlaganje prijav za stečaj, v drugem polletju uveden stečajni postopek nad 166 podjetji. Tako bi bilo v letu 191 ob tej predpostavki uvedenih 281 stečajev ali 1,5 % vseh podjetij, kar je že na gornji meji števila stečajev iz dolgoročne raziskave o številu stečajev v ZDA.

* Dr. Alenka Žnidaršič Kranjc, dipl. oec., znanstvena sodelavka Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹ Dolgoročna analiza stečajev v ZDA je pokazala, da se je delež stečajev glede na število podjetij gibal med 0,1 in 1,5 %. Najvišji je bil v letih 1929—1934 in med 1979 in 1984. Schall D., s. 784.

² S 5. 7. 1991 je bil s sklepom izvršnega sveta Republike Slovenije sprejet moratorij na vlaganje prijav za uvedbo stečajnega postopka po 22. členu zakona o finančnem poslovanju, ki nalaga Službi družbenega knjigovodstva, da mora po predpisanem številu dni blokade žiro računa pravne osebe vložiti prijavo za začetek stečajnega postopka.

Je obseg stečajev res v okvirih, ki jih poznajo tržna gospodarstva?

Pri odgovoru na to vprašanje je potrebno upoštevati, da so stečajni veliko pogostejši v novih podjetjih, ki poslujejo manj kot 5³ oz. 8 let.⁴ V ZRN je med stečajni v letu 1985 le 34,8 % takšnih podjetij, ki poslujejo več kot 8 let. Stečaj je tudi pogostejši pri t. i. nevpisanih podjetnikih — posameznikih ter vpisanih podjetnikih. V teh dveh kategorijah je v ZRN v letu 1985 (podobno pa velja za celotno obdobje 1977—1985) uvedenih kar 49,5 % vseh uvedenih stečajev.⁵ Delež delniških družb in velikih podjetij v skupnem številu stečajev je zanemarljiv.

Če domnevamo, da so pri nas podjetja s krajšim časom poslovanja predvsem zasebna podjetja,⁶ ki praviloma nimajo zaposlenega nobenega ali enega delavca,⁷ kar so realna razmišljanja, in v nadaljevanju računamo delež stečajev, uvedenih nad družbenimi podjetji, ki so zaradi velikosti in trajanja poslovanja manj rizična in bi torej moral biti delež uvedenih stečajev nižji kot za vsa podjetja, ugotovimo, da ni tako, celo več, da je delež stečajev v podjetjih, ki ne sodijo v rizično skupino, višji kot dolgoročno ugotovljen najvišji delež stečajev nad celotnim številom v ZDA v času krize.

Med uvedenimi stečajni v letu 1991 je bilo 90 od skupno 115 ali 78,2 % uvedenih nad podjetji v družbeni oz. mešani lastnini. Če domnevamo,

³ Glej D. Aveni, A., s. 1120—1221, Eichenberger, J., s. 707, Schall, D., s. 784—785.

⁴ Liebl, K., s. 9.

⁵ Liebl, K., s. 15.

⁶ Navedena predpostavka je realna, saj se je število pravnih oseb iz leta 1990 na 1991 povečalo za 4238, od tega predstavlja povečanje 3721 pravnih oseb ali 87 % povečanje števila zasebnih podjetij.

⁷ V letu 1991 je bilo nad zasebnimi podjetji uvedenih 25 stečajev. V teh podjetjih sta bila zaposlena le dva delavca.

da bi se to razmerje ohranilo tudi v stečajih, uvedenih v drugem polletju, kolikor ne bi bilo moratorija nad stečajni, ugotovimo, da bi bil v celem letu 1991, ob predpostavki enakega % uvedenih stečajev, v primerjavi s prejetimi predlogi in enakega deleža družbenih, v primerjavi z zasebnimi podjetji kot v prvem polletju 1991, uveden stečaj nad 219 družbenimi podjetji. To pa predstavlja v primerjavi s celoto družbenih podjetij 4,68 %, kar je 2,9 krat večji odstotek od odstotka stečajev podjetij v najbolj kritičnih letih v ZDA, tj. ob upoštevanju bolj rizične skupine kot je skupina družbenih podjetij, ki se ocenjuje kot manj rizična.

Navedeno spoznanje je pomembno vsaj iz dveh vidikov:

1. da je kljub drugačnim statističnim podatkom, delež stečajev v podjetjih, ki predstavljajo pomembni del gospodarstva, večji kot je v svetu,

2. da je s stečajni povzročena škoda po vsej verjetnosti večja kot je ugotovljena škoda zaradi stečajev v svetu.

Višina s stečajni povzročene škode

Ko poskušamo ob teh predpostavkah opredeliti s stečajni povzročeno škodo v narodnem gospodarstvu, moramo upoštevati:

1. stroške povzročene z uvedbo stečaja,
2. škodo, povzročeno zaradi uvedbe stečaja,
3. povzročeno škodo, čeprav stečaj nad posameznim podjetjem ni uveden,
4. povzročeno škodo, ker stečaj nad posameznim podjetjem ni uveden.

Pri tem pa je treba analizirati s stečajni povzročeno škodo glede na vsakega udeleženca v stečajih in v povezavi s koristmi le-tega, saj posameznim udeležencem stečaj ali ne-stečaj prinaša neto koristi, pogosto na škodo ostalih udeležencev.

Stroški uvedbe stečaja

Sama uvedba stečaja povzroča stroške, ki se jim je mogoče izogniti, če je mogoče cilje, zaradi katerih se uvaja stečajni postopek, dosežati na druge načine — predvsem z izvensodnimi poravnami. Odločanje za posamezno opcijo določajo pričakovani stroški in koristi, ki jih prinašata ena ali druga izbira. Kolikor tako stečajni postopek kot sporazum z upniki in nadaljevanje poslovanja omogočata enako po-

plačilo, je z vidika narodnega gospodarstva in dolžnika ugodnejše, če upnik pristaja na sporazumno poravnavo obveznosti izven stečajnega postopka in s tem omogoči dolžniku, da poravnava svoje obveznosti brez dodatnih stroškov, ki bi nastali zaradi uvedbe stečaja. Pogosto pa se udeleženci v takšnih situacijah obnašajo drugače kot bi jim narekovalo to temeljno ekonomsko pravilo. Predvsem zato, ker menijo, da bodo kljub stroškom stečajnega postopka lahko ob uvedbi formalne sodne procedure pridobili več: ali zaradi pravic, ki jih zagotavlja zakon, ali pa z ukrepanjem, ki jim omogoča pridobivanje določenih koristi na škodo drugih udeležencev v stečajnem postopku.

Stroški stečaja zajemajo:

1. Neposredne stroške, ki vsebujejo vse oblike administrativnih stroškov in dejanskih izdatkov povezanih s samo izpeljavo postopka likvidacije ali poskusa reorganizacije podjetja v težavah. V te izdatke so zajeti tudi stroški prijave stečaja, stroški pravnih, računovodskih in drugih storitev. Včasih pod neposredne stroške stečaja poskušajo vključevati tudi izgubo managerskega časa, kar pa je težko meriti, zato izgubo managerskega časa pogosto vključujemo v tako imenovane posredne stroške stečajnega postopka.

2. Posredne stroške, ki nastanejo kot posledica izgube ugleda podjetja zaradi stečaja. Poslovni partnerji namreč izgubijo zaupanje v podjetje: kupci iščejo alternativne dobavitelje, dobavitelji so manj zainteresirani za dobavo, ki bo v prihodnosti prenehala, zaposleni, posebej z najboljšimi kvalifikacijami, začnejo iskati novo zaposlitev. Vse te stroške je vrednostno zelo težko opredeliti. Pogosto jih definirajo kot vsoto, za katero se zmanjša vrednost podjetja kot posledica stečaja. Višino neposrednih stroškov je empirično izredno težko, če ne nemogoče ugotoviti,⁸ vendar pa se v splošnem ugotavlja, da so opazno višji kot neposredni stroški, zato se postavlja vprašanje, kakšna je višina teh stroškov.

Višina stroškov, povzročenih s stečajni

Primerjava neposrednih stroškov s skupnim zneskom poplačil upnikov v likvidacijah in reorganizacijah v stečajih v ZDA je pokazala, da

⁸ Hax, H., s. 83.

znašajo neposredni stroški v primeru likvidacij 21 % zneskov, namenjenih za poplačilo upnikom, v reorganizacijah pa med 3,5 in 7,5 %. Povprečen strošek za posamezno podjetje, izračunan na tej osnovi, je znašal 100 000 dolarjev.⁹ Posredni stroški stečaja pa so bili v letu 1980 v ZDA 11-krat višji kot neposredni stroški in so znašali po nekaterih ocenah za posamezno podjetje 1 100 000 dolarjev.

Kljub temu, da nimamo podatkov o neposrednih stroških stečajev pri nas, smo po analogiji poskušali izračunati njihovo višino. Pri tem smo izhajali iz naslednjih predpostavk. Povprečna obveznost dolžnika v stečajih podjetij, za katere smo dobili podatke¹⁰ je znašala 6 033 797 DEM, standardni odklon pa 1 807 457 DEM. Povprečno poplačilo upnikov v stečajnih postopkih, za katere je bilo mogoče dati ta podatek,¹¹ je bilo 60,8 %. Povprečen znesek, namenjen za poplačila upnikov v stečajih, je bil tako 3 668 548 DEM. V primeru likvidacije bi tako neposredni strošek povprečnega stečaja znašal 770 358 DEM ali v reorganizacijah med 128 339 in 275 141 DEM. Ker veljavni stečajni postopek pri nas ne pozna reorganizacij v smislu ameriške stečajne zakonodaje, smo kot reorganizacije upoštevali tiste primere stečajev, v katerih je bilo podjetje prodano kot pravna oseba oz. se je stečaj zaključil s prisilno poravnavo. Takšnih primerov je bilo 64 %. Kot likvidacije pa smo upoštevali tiste stečaje, ki so se zaključili s prodajo premoženja stečajnega dolžnika, teh je bilo 36 % vseh stečajev. Pri ugotavljanju stroškov likvidacij nismo upoštevali likvidacij podjetja izven stečajnega postopka, saj gre v nekaterih od teh primerov za likvidacije kot posebnosti, ki jih po višini stroškov ni mogoče razvrstiti v gornje kategorije.

Na podlagi teh predpostavk lahko ugotovimo, da je bilo (oz. bo do njihovega zaključka) z uvedenimi stečaji v letih 1989—1991 povzročenih:

— v »reorganizacijah« družbenih podjetij (96 od skupno 150 primerov stečajev) za 12 320 544 DEM—26 413 536 DEM neposrednih stroškov,

— v likvidacijah (54 primerov) v stečajih pa za 33 880 000 DEM neposrednih stroškov.

Ali, povprečno na posamezen stečaj družbenega podjetja — 354 976 DEM ali 212 985 dolarjev,

⁹ White, M., 1984, s. 1—49.

¹⁰ Odgovore smo dobili za 58 % stečajev, o katerih smo zbrali informacije ali za 38 % vseh uvedenih v obdobju 1989—1991.

¹¹ Takšnih je bilo le 21 % stečajev, za katere smo zbrali podatke.

jev, kar je enkrat več kot je bilo ugotovljeno za ZDA. Kljub visokemu izračunu se zdi, da smo z izračunanimi neposrednimi stroški stečaja bližje kot White, ki ugotavlja, da so izračunani stroški prenizki.¹² Absolutno višino stroškov, ki so kljub isti uporabljeni metodologiji še enkrat višji, pa lahko pojasnimo s strukturo podjetij, nad katerimi je uveden stečaj. Večji del podjetij v stečaju predstavljajo razmeroma velika družbena podjetja. To pa nam potrjuje v uvodu postavljeno tezo, da je škoda, povzročena s stečaji, pri nas veliko višja kot kažejo primerljivi podatki za svet. Ob ugotovitvi, da je posrednih stroškov stečaja še 11-krat toliko, znaša povprečen znesek posrednih stroškov v stečajih družbenih podjetij 3 904 736 DEM ali 2 342 835 dolarjev. Neposredni in posredni stroški, ki bodo nastali zaradi uvedbe 150 stečajev družbenih podjetij pa bodo po oceni dosegli 639 000 000 DEM ali 383 400 000 dolarjev.

Stroški in dolžina trajanja stečajnega postopka

Na stroške stečaja pa bistveno vpliva tudi dolžina trajanja stečajnega postopka, saj se stroški z dolžino trajanja le-tega večajo. Prav zato poskušajo v svetu s spremembami stečajne zakonodaje doseči skrajšanje stečajnega postopka, kar si kot enega od temeljnih ciljev zastavljajo tudi sestavljalci naše stečajne zakonodaje. Raziskave so na različnih vzorcih v ZDA pokazale, da je čas trajanja stečajnega postopka v povprečju 14 oz. 17 mesecev.¹³ V nasprotju s pričakovanji in ocenami, da stečaji pri nas trajajo veliko dlje, pa je raziskava pokazala prav nasprotno. Čas trajanja do zaključka raziskave zaključenih stečajev znaša v povprečju le 9,2 meseca! Standardni odklon je 5,2 meseca, pri čemer pa noben stečaj ni trajal več kot 2 leti. Seveda pa je bilo zaključenih stečajev v naši analizi le 19 %. Povprečno trajanje nezaključenih stečajev pa prav tako ni bistveno daljše: 10,15 meseca (standardni odklon 6,5 meseca). Vendar pa med nezaključenimi stečaji že najdemo primere, ko se stečaji »vlečejo« že več kot dve leti. Poleg čisto formalnih — predolgi roki za preizkus terjatev in čakanje na zaključek tožb ter pravnomočnost sodb — so razlogi za zavlačevanje stečaja izven zakona oz. izven opcij, ki jih je mogoče dosegati s spremembo zakona. Ne-

¹² White, M., 1984, s. 1—49.

¹³ White, M., 1989, s. 147.

znanje upnikov, poskusi povezanih podjetij vplivati na potek stečajnega postopka z zavlačevanjem posameznih faz, nemožnost prodati podjetje ali premoženje zaradi finančno nezmožnih kupcev, ali ker kupcev sploh ni, zemljiško knjižna neurejenost, so razlogi, ki jih sodniki in stečajni upravitelji najpogosteje navajajo za tako dolgo trajanje stečajnega postopka. Ti razlogi so predvsem odraz splošne družbene situacije, manj pa načina dela, sposobnosti ali nesposobnosti stečajnih upraviteljev in sodnikov, ki jih v praksi, predvsem v gospodarstvu in v politiki, radi omenjajo kot razloge za zavlačevanje stečajev. Kljub temu pa je potrebno opozoriti, da je k ugotovljenemu času trajanja stečajnega postopka potrebno prišteti še čas od predloga do same uvedbe stečaja. To obdobje pogosto traja več mesecev. Prav ta čas pa je na eni strani najbolj kritičen za stečajnega dolžnika, ki se mu v razmerah popolne nelikvidnosti ustavlja proizvodnja in s tem povzroča direktna škoda, in za upnike, ki se jim zmanjšuje stečajna masa. Po drugi strani pa je to čas, ki ga s spremembo zakonodaje in ustreznimi organizacijsko delo sodišč lahko najhitreje skrajšamo.

Škoda, povzročena zaradi uvedbe stečaja

Poleg neposrednih in posrednih stroškov v stečajih, ki vključujejo predvsem škodo, ki jo stečaj povzroči stečajnemu dolžniku, posredno pa tudi družbi kot celoti, pa zaradi uvedbe stečaja nastane tudi škoda, ki je ne moremo uvrstiti v gornji kategoriji. Tako je z uvedbo stečaja povzročena škoda tudi upnikom, ki naj bi jih sicer uvedba stečaja ščitila.¹⁴ Prav tako pa nosijo določene negativne posledice stečajev tudi zaposleni in seveda družba kot celota.

S stečajni je oškodovana družba

Čeprav posamezniki zavračajo tezo, da je družba v tem procesu oškodovanec, saj »se terjatve in obveznosti v premoženju pokrivajo — menja se le lastnik premoženja«, pa jih večina poudarja oškodovanost družbe zaradi stečajev v narodnem gospodarstvu.

¹⁴ Poplačilo upnikov je enostavnejše in cenejše v primeru, ko se izpelje formalni stečajni postopek kot v primeru, da tega ni. (Weistart, J. C., s. 107 do 122.) Stečaj pa varuje upnike tudi pred moralnim hazardom in pred nesposobnim managementom. Hax, H., s. 84.

Ko analiziramo družbi povzročeno škodo, moramo zato poleg stroškov stečaja, ki jih res lahko obravnavamo v smislu eden (dolžnik) izgublja — drugi (npr. sodišče, upravitelji, odvetniki, drugi proizvajalci) pa dobivajo, analizirati še čisto makroekonomske vidike stečajev — posebej v primerih, ko posameznega stečaja ne obravnavamo izolirano, temveč kot enega izmed mnogih. Visoka stopnja tveganja stečaja oz. nelikvidnosti podjetij v posameznem narodnem gospodarstvu je namreč eden od pomembnih dejavnikov, ki pripelje do krize v celotnem gospodarstvu.¹⁵ Utemeljitev navedenega je možna na sledeč način. Stečajni povzročijo neto družbene stroške, ki se jim želijo vsi izogniti. Potrošniki in podjetja tako, da zmanjšajo obratna sredstva — predvsem in tudi zaloge, da bi na ta način zmanjšali fiksne stroške, bančniki in drugi posojilodajalci pa tako, da postanejo pri izbiri posojilojemalcev previdnejši in da omejujejo višino posojil. Navedeno zmanjša prihodke, s katerimi je mogoče poravnati obveznosti, in poveča negotovost glede prihodnjih potreb po likvidnostnih sredstvih. Splošna želja zagotoviti likvidnost pa dodatno zmanjšuje povpraševanje, kar ponovno zmanjšuje prihodke in vodi v splošno krizo.

Čeprav premalo seznanjena s tem makroekonomskim vidikom stečajev in na ta način povzročeno škodo, pa večina vprašanih vendarle vidi družbo kot pomembnega oškodovanca v stečajih. Družba kot žrtev je bila po mnenju anketirancev na drugem mestu. Kar 46 % vprašanih je družbo navedlo kot oškodovanca, kar v 19 % primerov stečajev je bila družba najbolj oškodovana. V čem? Škoda, ki jo utrpí družba zaradi stečaja, je po mnenju vprašanih predvsem: manjši obseg proizvodnje (9 %) in s tem družbenega proizvoda, izguba izvornih prihodkov z izgubo davkov in prispevkov (49 %) ter povečani stroški zaradi financiranja brezposelnosti (56 %). Vse navedeno pa vodi do manjših prihodkov na vseh ravneh, v zmanjševanje porabe in krizo.

Med oškodovanci so zaposleni na prvem mestu

Po mnenju anketirancev pa so v stečajih vendarle najbolj oškodovani zaposleni. Te uvršča med oškodovance kar 73 % vprašanih, kar 40 % daje zaposlene na prvo mesto. Izguba zaposlitve je za posameznika največje breme (62 %), ki ga

¹⁵ Bernanke, s. 155.

pogosto spremljajo hude psihične obremenitve (14 %). V nekaj primerih pa anketiranci opozarjajo na nov vidik možnosti oškodovanja zaposlenih. Z nameravano privatizacijo in pripravo nanko, je v vrsti kolektivov kapital zaposlenih že pomemben vir sredstev. V primeru stečaja se upniki poplačajo v breme lastnika kapitala, tj. družbe kolikor gre za družbeni, oz. v breme zasebnega, če gre za zasebni kapital. Kadar je lastnik zasebnega kapitala hkrati zaposlen v podjetju, ki gre v stečaj, je oškodovanje dvojno: oškodovanec izgublja kot lastnik (kapital) in kot delavec (delovno mesto). In dalje: »kapitalisti«, lastniki podjetij postajajo socialni podpiranci. Ta ugotovitev pa ima širši in ne le stečajni družbeni pomen.

Načrtovan proces privatizacije družbenih podjetij deluje po načelu zajetja čim širšega sloja prebivalstva in zaposlenih v privatizacijo podjetij, da bi se na ta način zagotovila pravičnost pri delitvi ali možnosti nakupa, po drugi strani pa bi se na nek način omogočilo, da dosedanji »samoupravni lastnik« ne izgubi v celoti lastninskih pravic, ki si jih je sam privzel. Na zaposlene se izvaja neposredni pritisk za nakup podjetja v smislu: »Kupite del podjetja, ali pa boste izgubili zaposlitev«. Pritiski pa so tudi posredni. »Če ne bom kupil z 90% popustom, bom ta popust izgubil — če ne kupim za 30 000 bom izgubil 270 000.« In: »Kaj pa potem, ko bo prišel novi lastnik?« Podatki o rezultatih poslovanja podjetja pa kažejo, da bodo posamezniki tudi na robu življenjskega minimuma pogosto kupovali dele podjetij, ki so popolnoma brez vrednosti in trošili lastna sredstva zato, da bodo jutri v breme družbi, kot njihovi pomembni lastniki. Pojav bega (ne)zaposlene že v marsikateri sredini.

Ko govorimo o zaposlenih kot oškodovancih, pa je potrebno posebej obravnavati vodilno skupino v podjetju. Koliko in kako je oškodovana ta skupina zaposlenih? Stečaj podjetja pomeni neuspeh predvsem vodilne ekipe v podjetju, to je njihov osebni in strokovni neuspeh, zato bi bilo pričakovati, da bo ta neuspeh lastnik kapitala kaznoval z odpustom z delovnega mesta. Še več, pričakovati je, da tudi lastniki drugih podjetij ne bi želeli imeti v svojem vodstvu managementa, ki se je v prejšnjih zaposlitvah izkazal kot nesposoben.¹⁶ Poleg izgube zaposlitve pa managerjem lahko grozi celo kazenski pregon.¹⁷

Anketiranci ne vidijo predstavnikov vodstva podjetij, nad katerimi je bil uveden stečaj, kot oškodovance. Le 4 % vprašanih jih daje po stopnji oškodovanosti na tretje mesto, 3 % na peto, 9 % na šesto mesto. Kar 67 % ugotavlja, da sploh niso oškodovani. Kaj se dogaja z vodstvom podjetij v stečaju? V veliki meri ostajajo zaposleni v podjetjih, nad katerimi je bil uveden stečaj, in po zaključku stečajnega postopka — če ne že med njim — prevzemajo svoje prejšnje funkcije. Del, predvsem direktorjev podjetij, se zaposli v drugih podjetjih, pogosto na enakem ali podobnem delovnem mestu, pogosto celo po priporočilih največjih upnikov. Veliko jih celo napreduje.¹⁸ Razlage navedenega pojava so možne v več smereh. Na eni strani je gornje lahko posledica t. i. objektivnih okoliščin. Vrsta vodilnih je prevzela »direktorovanje« v podjetjih nad katerimi je bil uveden stečaj, potem, ko je bilo že vsem jasno, da rešitve za podjetje ob normalnem poslovanju ni več. Vodstev podjetij, ki so pravzaprav povzročitelji stečajev v podjetju v trenutku, ko je uveden stečajni postopek, ni več. Pravočasen umik jim omogoča, da iz igre izstopajo kot »uspešni managerji« in po poskusu preverjanja njihove osebne vrednosti, neuspeha ni mogoče odkriti. Druga objektivna okoliščina pa je, da so pri nas stečaji podjetij posledica načina vodenja celotnega gospodarskega sistema, da kakovost vodstva z navedenim nima prave zveze, in dalje, da je management, ki je v tem trenutku v tej funkciji, pač boljše, kar imamo.

Po drugi strani pa lahko napredovanja managementa neuspešnih podjetij komentiramo tudi kot nagrado za neuspeh, ki po mnenju tistega, ki nagraduje, ni neuspeh, temveč uspeh, ali celo usmeritev, ki jo je dal. Kadar mora manager podjetja v interesu in po nalogu lastnika voditi takšno strategijo razvoja podjetja, ki bi se lahko štela kot njegov neuspeh, zaradi česar bo lahko imel težave pri nadaljnjih zaposlitvah na enakih ali podobnih delovnih mestih, pričakuje oz. zahteva od lastnika, da ga zaradi mogočih težav v prihodnosti nagradi — denarno ali z delovnim mestom.¹⁹ Stečaj pa je lahko uspeh oz. željena strategija razvoja podjetja v primerih t. i. planiranih stečajev, katerih končni cilj je, ne glede na to, kako ga razlagajo, oškodovanje nekoga

¹⁶ W. J. White, s. 335—332.

¹⁷ Na primer kaznivo dejanje namerne povzročitve stečaja, sklepanje škodljivih pogodb.

¹⁸ Zanimivo je, da lahko vrsto teh ljudi najdemo v vodstvih občinskih skupščin, pa tudi na profesionalnih mestih v državni upravi.

¹⁹ Glej W. J. White, s. 335—342.

(upnika, zaposlenih). Tak stečaj je lahko v interesu lastnika, upnikov in (v razmerah družbene lastnine in odsotnosti pravega interesa lastnika) predvsem zaposlenih oz. ožje skupine, tj. ožjega ali širšega vodstva podjetja ter nekaterih zaposlenih. Za uspešen stečaj, po tej tezi, družba nagrajuje management z zaposlitvijo v istem podjetju ali državni upravi, oz. to storijo zaposleni ali tisti privilegirani zaposleni, ki so to lahko ostali. Čeprav lahko v posameznih primerih tudi upniki nagrajujejo iz podobnih razlogov, pa je bolj verjetno, da je management nagrajen za delovanje v predstečajnem postopku, ki je bil v korist upnikov. Takšna delovanja so lahko: zavlačevanje začetka stečajnega postopka, da posameznih pogodb ni mogoče spodbiti, omogočanje poplačila posameznih upnikov pred začetkom stečaja, podpisovanje pogodb z neresničnimi datumi, ipd.

Upniki kot žrtve

Iz možnih razlogov, da se management v stečajih ne pojavlja kot oškodovanec, pa je že mogoče potegniti posamezne teze o oškodovanosti in neoškodovanosti upnikov. Čeprav je eno temeljnih načel stečajnega postopka »par condicio creditorum« (vse terjatve bodo poplačane v enakem odstotku), pa so nekatere terjatve izplačljive pred drugimi, nekatere so bolj, druge manj zavarovane. Praviloma so boljše zavarovane terjatve posojilodajalcev,²⁰ ki s tekočim nadzorom nad upnikom tudi najprej vedo, kdaj bodo nastopile težave, oz. kdaj je pričakovati stečaj in se pred preveliko izgubo lahko zavarujejo z zavarovanjem svojih terjatev npr. z hipotekami, dosežejo celotno ali delno poplačilo svojih terjatev še preden se stečaj začne, itd. Navedena zavarovanja dosežejo upniki s pogojevanjem (npr. novega kredita s hipotekami na vse kredite), izsiljevanjem, ali pa s »kooperativnim sodelovanjem« z managementom. Da do tega prihaja, kažejo tudi ocene anketirancev, ki tako dobavitelje kot oškodovance uvrščajo na prvo mesto kar v 20 % stečajev medtem, ko so upniki — posojilodajalci le v 11 % primerov ocenjeni kot najbolj oškodovani. Kot razlog za oškodovanost je v vseh primerih navedeno manjše poplačilo od zneska terjatev ali poplačilo na drug način, ne pa z denarjem (npr. s stanovanji, z delnicami).

²⁰ Wheeler, S., s. 123—145.

Ali res obstajajo primeri stečajev, v katerih ni oškodovanca?

V stečajih torej nesporno nastaja škoda — če ne drugače — v obliki neposrednih in posrednih stroškov stečaja, ki jih tudi anketiranci vidijo v izgubi imena podjetja, izgubi dohodka, stroških za nezaposlene — čeprav neposrednih oškodovancev ne znajo določiti.

Prav zato je zanimiva ugotovitev empirične raziskave o stečajih podjetij v tem obdobju, ki kaže, da je kar 12 % vprašanih prepričanih, da v konkretnih stečajih pri nas ni bilo oškodovanca oz. žrtve in da v 10 % primerov stečajev ni bila nikomur povzročena nikakršna škoda. Ko anketirani odgovarjajo, da ni bilo nikakršne škode, ugotavljajo, da ni niti materialne niti nematerialne škode v smislu izgube delovnega mesta, psiholoških obremenitev in podobno. Gornji podatek je mogoče razložiti vsaj na dva načina.

Na eni strani, anketirani na svoj način razumejo škodo. Kadar so namreč upniki v celoti poplačani (skupaj z obrestmi) in v primeru da večina zaposlenih obdrži svoje delovno mesto — potem razloga za preplah ni, saj s samo uvedbo stečaja ni bila povzročena nikakršna škoda. Pri tem izidu je popolnoma zanemarjeno dejstvo, da s samo uvedbo stečaja nastajajo za podjetje stroški, ki se jim ni mogoče v celoti izogniti, čeprav jih je s t. i. »programiranim stečajem« mogoče zmanjšati. Ti stroški pa, kot smo ugotovili, nikakor niso majhni. Iz zanemarjanja teh stroškov in njihove višine pa izhaja tudi napačen zaključek snovalcev programiranega stečaja, ki le-tega zagovarjajo kot najcenejšo možnost za razrešitev posameznih problemov podjetja (predvsem prevelike brezposelnosti). Zavedati se je treba, da nobena možnost ni tako draga, tako za podjetja kot tudi za družbo kot celoto, kot prav stečaj.

Po drugi strani pa je prepričanje anketirancev, da v bistvu nihče ni bil oškodovan v tem odstotku primerov popolnoma utemeljeno (seveda če ne upoštevamo stroškov stečaja.) V teh stečajih dejansko ni bilo oškodovanca, saj je bil voden s podporo in vednostjo družbe (države), upnikov (vsaj nekaterih) in managementa podjetja. In celo tisti zaposleni, ki so zaradi stečaja izgubili zaposlitev, so bili na boljšem, saj so namesto zapoznelega osebnega dohodka (ki ga pogosto tudi ni bilo) dobili redna, sorazmerno visoka nadomestila za brezposelnost.

Povzročena škoda, čeprav stečaj nad posameznim podjetjem ni uveden

Veliki neposredni in posredni stroški uvedbe stečaja pa bi napeljevali na odločitev, da je racionalneje, ne uvajati stečaja, saj v tem primeru t. i. stroškov ne bo. Sklepanje ne more biti tako enosmerno. Stroški pri saniranju podjetja, ki izpolnjuje vse pogoje, da bi bil nad njim uveden stečaj, nastanejo v vsakem primeru, le da so praviloma nižji, kadar je dosežen določen prostovoljni sporazum za poravnavo medsebojnih terjatev z upniki, in višji v primeru, da se nastalega položaja v podjetju sploh ne sanira.²¹

Izbrana oblika sporazuma je v veliki meri odvisna od okoliščin, v katerih prihaja do neuspeha podjetja, vendar pa je praviloma takšna, da omogoča nadaljevanje poslovanja podjetja pod istim lastnikom. Le v manjšem številu primerov pride v predstečajnih poravnava med upniki in dolžniki tudi do spremembe lastništva. Poglavitni cilj teh sporazumov pa je omogočiti podjetju — dolžniku preživetje in s tem nadaljevanje poslovanja.²²

Prostovoljne oblike reševanja podjetja so:²³

- odlog plačila,
- poravnava,
- začasna sprememba v upravljanju podjetja.

Ob tem pa se seveda pojavi vprašanje, kdaj prostovoljni dogovor z upniki in kdaj stečaj. Odločitev pravzaprav ni v rokah dolžnika, temveč upnikov. Ti se morajo strinjati s predlogom dolžnika, da o poravnavi obveznosti dosežejo določen sporazum. Pri tem pa je pomembno:

- da se dolžnik zaveda možnosti sporazumnega dogovora z upniki in ga poskuša doseči;
- da se upnik razumno obnaša in se odloča za tisto varianto, ki je zanj dejansko ugodnejša. To pa je tista, pri kateri dosega boljše plačilo svojih terjatev.

Kolikor tako stečajni postopek kot sporazum omogočata enako poplačilo, je z vidika narodnega gospodarstva in dolžnika ugodneje, če upnik pristane na sporazumno poravnavo obveznosti izven stečajnega postopka in s tem omogoči dolžniku, da poravnava svoje obveznosti brez dodatnih stroškov, ki bi nastali zaradi uvedbe stečaja.

²¹ O tem več pri opredeljevanju razlogov za nastanek škode, ker ni uveden stečaj.

²² D. Schall, s. 785.

²³ D. Schall, s. 785.

Povzročena škoda, ker stečaj nad posameznim podjetjem ni uveden

Vprašanje je aktualno zaradi moratorija, ki ga je sprejel IS RS in je začel veljati 5. 6. 1991. Ocenjujemo namreč, da so posledice odlaganja stečajev v primeru, da podjetja po ekonomskih in pravnih merilih izpolnjujejo pogoje za stečaj, lahko hujše kot bi bile, če bi se stečaj normalno začel (če bi se) in zaključil, oz. če bi bil z upniki sklenjen prostovoljni sporazum. Razloge za navedeno vidimo v naslednjem:

— Statistični podatki kažejo, da je tudi po vložnem predlogu za stečaj, v manj kot polovici primerov stečaj tudi začet. V skoraj polovici primerov stečajni postopek ni uveden. Razlog za to je predvsem povečana aktivnost pri dolžniku ter večja pripravljenost upnikov in družbe za takšno zavarovanje stečajnega dolžnika, kar bi omogočilo večje poplačilo terjatev. Kadar predlog za stečaj ni vložen, se dolžniki praviloma znajdejo v nekakšni pat poziciji, ki jim ne omogoča ukrepanja: upniki zahtevajo plačila, za popuščanje in razgovore niso dozeti, blokada se nadaljuje in celo veča.

— Namesto takojšnjega reševanja ključnih problemov v poslovanju in na ta način preprečitev stečaja, pomeni moratorij za veliko večino podjetij predvsem zavlačevanje, dodatno zadolževanje, povečane stroške poslovanja in, v končni fazi, stečaj in likvidacijo, saj podjetij zaradi prevelikega neskladja med terjatvami in obveznostmi ni mogoče več sanirati.

— Splošno neplačevanje obveznosti postaja razlog za nelikvidnost vedno večjega števila podjetij in, v končni fazi, tudi za večanje števila podjetij, ki zakonsko in ekonomsko izpolnjujejo vse pogoje za stečaj.

— Podjetja z visoko stopnjo nelikvidnosti so praviloma oproščena, imajo odložena plačila ali pa enostavno ne plačujejo nikakršnih obveznosti do družbenopolitične skupnosti, kar ogroža zagotavljanje normalnega poslovanja v družbenih dejavnostih (zdravstvu, šolstvu), onemogoča izvajanje aktivnejše socialne politike, pa tudi politike zaposlovanja.

— V podjetjih s trajno nelikvidnostjo se osebni dohodki ne izplačujejo ali se izplačujejo z veliko zamudo, kar veča socialne stiske in prelaga odgovornost in posledice z družbe, ki jih zaradi neporavnavanja obveznosti do nje ni sposobna prevzeti, na posameznika.

— V času nelikvidnosti ni zavarovan interes upnika, tako da imata tako lastnik kot tudi ma-

nagement dejansko proste roke pri ravnanju s sredstvi, pogosto tudi na račun in v škodo upnika.

— **Določeni upniki** — predvsem upniki z večjo močjo — **imajo možnost, da bodo poplačani na škodo ostalih.**

Zaključek

Stečajno stanje v našem gospodarstvu bi že lahko opredelili kot »gospodarski kolaps«. Sam moratorij na predlog podjetij za stečaj s strani SDK položaja ni izboljšal. Škoda v gospodarstvu nastaja tudi v primeru, da stečajni niso uvedeni. Ocenjujemo, da je takšna škoda celo večja kot škoda v primeru pravočasne uvedbe stečaja, saj je sanacija podjetja zaradi zamude otežena, ali pa ni več možna. Podjetju preostane samo še likvidacija, ki pa je povezana z večjimi stroški.

Da bi zmanjšali škodo in stroške, ki nastajajo v gospodarstvu kot posledica visoke stopnje ne-likvidnosti v podjetjih je mogoče ukrepati le v dveh smereh: s takojšnjo sanacijo podjetij ali z čimprejšnjo uvedbo in hitrim potekom stečaja. Sama ocena stopnje oškodovanosti posameznih

skupin v stečajnih postopkih pa kaže, katere skupine je potrebno v stečajnem postopku in pred njim najbolj varovati, da bi bila posameznikova oškodovanost in oškodovanost družbe kot celote čim manjša. Odgovor je: predvsem zaposlene in družbo. Ti so dejansko oškodovanci stečajnega postopka in skozi njihovo oškodovanost izgubljam vsi, razen tistih, ki na račun oškodovanosti v stečaju pridobivajo.

Koristi od stečaja, posebej pa še koristi od stečaja, ki se vodi na »naš« način, imajo, kot izhaja že iz naših razmišljanj, nesporno vodilne skupine v podjetju ali posamezniki iz teh skupin. Banke — kreditodajalci, čeprav v zadnjem času večkrat prikazovani kot žrtve — imajo možnost, da se z ustrezno politiko in v neurejenem okolju, ob odsotnosti pravega lastnika podjetij, s stečajni okoriščajo ali vsaj ne izgubljajo. Tudi v stečajih se tako opravlja prerazporeditev kapitala iz družbene lastnine v lastnino z znanim lastnikom, prerazporeditev bogastva od revnih in šibkejših, ki postajajo še revnejši, k bogatejšim in močnejšim, ki bodo v bodoče z lastništvom nad kapitalom dosegali, kar so do sedaj (in še vedno) dosegali na podlagi privilegijev in moči, ki jim jo ti dajejo.

LITERATURA

1. D'Aveni, R. A.: Dependability and organizational Bankruptcy: An Application of Agency and Prospect Theory. *Management Science* 35/1989/9, s. 1120—1138.
2. Bernanke, B. S.: Bankruptcy, Liquidity, and Recession. *The American Economic Review* 71/1981/2, s. 155—159.
3. Clarke, M.: *Business Crime*. Cambridge, Polity Press 1990. 251 s.
4. Clark, R. G.: The role of Regulation in Preventing and Prosecuting Economics Crimes. Report for 1986 and *Resource Material series No. 31*. Fuchu, UNAFEI 1987, s. 103—112.
5. Comer, M. J.: *Corporate Fraud*. London, Mc Graw-Hill Book Company 1985, 453 s.
6. Drukarczyk, J.: Verschuldung, Konkursrisiko, Kreditverträge und Marktwert von Aktiengesellschaften. *Kredit und Kapital* 14/1981/3, s. 287 do 319.
7. Drukarczyk, J.: Kreditverträge. Mobiliarsicherheiten und Vorschläge zu ihrer Reform im Konkursrecht. *Zeitschrift für Betriebswirtschaft* 1983/53, s. 328—349.
8. Eichenberger, J.: A Note on Bankruptcy Rules and Credit Constraints in Temporary Equilibrium. *Econometrica* 57/1989/3, s. 707—715.
9. Gavish, B. in Kalay, A.: On the Asset Substitution problem. *Journal of Financial and Quantitative Analysis* 1983/18, s. 21—30.
10. Green, R. C.: Investment Incentives, Debt and Warrants. *Journal of Financial Economics* 1984/13, s. 115—136.
11. Hax, H.: Economic Aspects of Bankruptcy Law. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 141/1985/1, s. 81—103.
12. Kim, E. H.: A mean-Variance Theory of Optimal Capital Structure and Corporate Debt Capacity. *Journal of Finance* 33/1978, s. 45—63.
13. Kraus, A. in Litzenberger, R. H.: A State-Preference Model of Optimal Financial Leverage. *Journal of Finance* 28/1973, s. 911—922.
14. Liebl, K.: *Geplante Konkurse?* Pfaffenweeler, Centaurus-Verlagsgesellschaft 1988, 93 s.
15. Miller, M. H.: The Wealth Transfers of Bankruptcy: Some Illustrative Examples. *Law and Contemporary problems* 1977/41, s. 39—46.
16. Schall, L. D. in Haley C. W.: *Introduction to financial management*. New York, McGraw-Hill Book Company 1988, 856 s.
17. Schneider, H. J.: Economic Crime and Economic Criminal Law in the Federal Republic of Germany. Report for 1986 and *Resource Material Series No. 31*. Fuchu, UNAFEI 1987, s. 128—159.
18. White, J. M.: The Corporate Bankruptcy Decision. *Journal of Economic Perspectives* 3/1989/2, s. 129—151.

19. White, J. M.: Bankruptcy, Liquidation and Reorganization. In Logue, Denis, ed. Handbook of Modern Finance. Boston, Warren Gorham & Lamont, 1984, poglavje 35, s. 1—49.
20. Wheeler, S.: Liquidations and Receiverships: The Battle for Control. **Business Crime**. Cambridge, Polity Press 1990. 123—145 s.
21. Weistart, J. C.: The Cost of Bankruptcy. **Law and Contemporary Problems** 41/1977, s. 107—122.
22. White, L. W.: Pulling the Golden Parachute Ripcord. V M. L. Rock, **Mergers & Acquisitions**. Mc Graw-Hill Book Company, New York, s. 335—342.

Victimization by bankruptcy

Alenka Žnidaršič Kranjc, Ph. D., Research Associate, Institute of Criminology at Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia.

Although as many as 10 per cent of respondents are convinced that in cases of bankruptcy of our enterprises becoming bankrupt, nobody is victimized, as a matter of fact the damage caused by bankruptcy is as much again as the damage, assessed by a similar methodology, in the USA. The victims are above all employees and society. Among the creditors, suppliers suffer more harm, borrowers are less victimized, while the managers of enterprise are not victimized at all.

It is not yet possible to prevent damage simply by avoiding bankruptcy. The damage is caused although and also because the bankruptcy procedure in a particular enterprise was not undertaken. The characteristics, forms and the extent of the damage are, of course, different in these cases.

Key words: economy, bankruptcy, damage, victims, research.

UDC 343.535